

boekenkort

BIJDRAGEN: ROEL SIKKEMA

Dat maakt God van ons Leven. Een Bijbelstudie aan de hand van de zeven scheppingsdagen

Sidney S. Wilson. Uitg. SSW, Amersfoort 2009. 216 blz. € 12,50

Sidney Wilson (1911-1986) was zoon van een Schotse evangelist. Hij organiseerde veel Bijbelkampen die door later bekende evangelisten als Henk Bindendijk en Anne van der Bijl bezocht werden. In dit boek neemt hij het scheppingsverhaal uit de eerste hoofdstukken van Genesis als uitgangspunt om opmerkingen te maken over het geestelijk leven. Wilson laat onder meer de bekende parallellen zien tussen de eerste drie en de tweede drie scheppingsdagen. De eerste drie stonden volgens hem sterk in het teken van *scheiding* en *ordening*, de laatste drie in die van *vervulling*. Voortdurend trekt Wilson lijnen van de Bijbelse boodschap naar het heden. Hij doet dat zorgvuldig, maar ook voorzicht. Zo laat hij bijvoorbeeld zien wat de betekenis is van de duisternis die tussen de scheppingsdagen op het licht volgt. Terwijl in onze cultuur en in ons klimaat de zon als een positieve kracht wordt beschouwd, zeggen de Arabieren: 'Waar alleen maar de zon schijnt, ontstaat een woestijn'. Je kunt je afvragen of Wilson de betekenis van het scheppingsverhaal niet te sterk vergeestlijkt, maar hij zet de lezer in ieder geval wel aan tot nadenken.

Tjonge die God! Humoristische verzen

Cornelis van Halm. Uitg. Merweboek, Nieuwrechter 2009. 56 blz. € 4,95

Een verzameling hoofdzakelijk korte humoristische gedichtjes over het geloof. Literaire hoogstandjes zijn het niet, maar ze brengen de lezer wel tot glimlachen en overdenking. Zoals:

*op water lopen
van water wijn maken
gezezen*

zijn andere dingen dan

*op eieren lopen
water bij de wijn doen
iets uit zijn verband rukken*

Verder verscheen:

Zoveel hou ik nou van jou! Woorden die uit het hart van God komen

David Sörensen. Uitg. Gideon, Hoormaar 2010. 62 blz. geb. € 9,95

Een mooi uitgegeven geschenboekje waarin duidelijk wordt dat het leven van gelovigen kan veranderen door Gods geweldige goedheid en trouw.

Boeiend boek over christen in huidige cultuur

Postmodern gereformeerd. Naar een visie op christen-zijn in de hedendaagse belevingscultuur

Pieter Beunder, Willem Lock, Robert van Putten, Gert Weerheim (red.), Uitg. Buiten en Schipperheijn, Amsterdam 2009. 192 blz. € 18,50

DOOR JAN MUUDE

'Een hartelijk compliment voor de initiatiefnemer!', dacht ik na lezing van Postmodern gereformeerd. Die initiatiefnemer is het dispuut Ichtus van de studentenvereniging CSFR te Rotterdam, dat ter gelegenheid van het tiende lustrum deze bundel heeft uitgegeven. Zowel het thema als de uitwerking daarvan door een dertiental kundige auteurs zijn zonder meer de moeite waard.

Het thema wordt aangeduid door de ondertitel: 'Naar een visie op christen-zijn in de hedendaagse belevingscultuur.' Dat is inderdaad waar het boek over gaat en tegelijk biedt het meer dan dat: enkele uiterst lezenswaardige schetsen van de (belevings)cultuur waarin wij leven en hoe die tot stand gekomen is; een *sightseeing* van het kerkelijke leven anno 2009, gekoppeld aan de vraag of en hoe dat 'postmodern' beïnvloed is; scherp-kritische reflecties op het postmodernisme (het individualistische en vrijblijvende daarvan, de versubjectivering van de waarheid, de overwaardering van de emotie en persoonlijke beleving), maar vooral ook constructieve pogingen om naar een werkelijk Bijbelse vorm van christen- en gemeente-zijn te zoeken die relevant is voor de hedendaagse mens. Ondanks deze veelheid aan thema's is het boek een samenhangend geheel geworden en dit is ongetwijfeld aan de – uit begin twintigers bestaande – redactie te danken.

Een enkele auteur stelt zich tegenover het postmodernisme vooral antithetisch op. C.S.L. Janse schrijft: „Ook de postmoderne religieuze zoekster moet ontmaskerd worden als een vijand van God”. De hoofdlijn van het boek echter is dat een kerk die er wil zijn voor een nieuwe generatie en deze samenleving, er niet aan ontkomt om aansluiting te zoeken bij de postmoderne cultuur van deze tijd. De meeste auteurs (H.M. Vroom, J. van der Graaf, G.C. den Hertog, J. Hoek, Roel Kuiper, Stefan Paas, A. Markus en de redactie) kiezen hier niet tegen heug en meug voor, zo van 'dat mot dan maar', maar overtuigd en zelfs welgemoed. Aan die insteek ligt geen naïef optimisme of gebrek aan kritische zin ten grondslag, maar de overtuiging dat er noties in het postmodernisme zitten waar het christelijk geloof bij kan aanknopen. Te denken valt dan aan het postmoderne verzet tegen de monopoliepositie van het rationele, wetenschappelijke denken, de eigenwaarde van het individu en de eis van authenticiteit. Vooral echter laten de meeste auteurs zich leiden door de overtuiging dat het evangelie gecommuniceerd wil worden en dat werkelijke communicatie per definitie contextbepaald en –gericht is. Zo is het altijd geweest, ook in de Reformatietijd, en zo zal het altijd blijven. Het postmoderne denken wordt daarom, hoe kritisch het ook beoordeeld wordt, niet allereerst als een

hinderpaal gezien, maar als een uitdaging, een kans zelfs: „Hoe vervullen wij in deze postmoderne context onze roeping om het evangelie zo te communiceren, dat de hedendaagse mens aangesproken kan worden?" Onder andere wordt dan het relationele karakter van het evangelie van Jezus Christus benadrukt. Het evangelie is geen set theoretische waarheden, maar een ontmoeting met God, die kan plaatsvinden door middel van de ontmoeting met Jezus Christus en mensen die door Hem zijn aangeraakt.

Kanttekeningen

Deze ten opzichte van de eigen cultuur zowel kritische als constructieve en creatieve insteek kan ik van harte meemaken. En het is leerzaam en inspirerend om te lezen hoe de auteurs het bovengenoemde uitgangspunt op allerlei terreinen concreet uitwerken. Spiritualiteit en prediking, de organisatie van het kerkelijke leven en de ambtsvisie, missionair gemeente-zijn en kerkelijke eenheid komen aan de orde.

Toch ook een paar kanttekeningen. Diverse auteurs, de filosofen voorop, benadrukken dat alles in onze cultuur om de beleving draait en dat de ratio heeft afgedaan. Alleen al het feit dat iemand als premier Balkenende al jarenlang de landsregering wordt toevertrouwd, laat zien dat het zo zwart-wit niet ligt. De calculerende burgers die het veilige midden zoeken, vormen nog steeds de meerderheid in Nederland.

En, om iets heel anders te noemen, in de psychotherapie wordt al jaren veelvuldig gebruikt gemaakt van de Rationele Emotieve Therapie. Die leert mensen juist niet 'bij hun gevoel te blijven' en blind hun emoties te volgen, maar daarover met behulp van de rede controle uit te oefenen. De ratio doet dus nog volop mee in onze samenleving. Het doet me dan ook goed te lezen wat de eerste reactie van J. van der Graaf op onze belevingscultuur is. Die is niet 'ruimte voor ervaring', maar 'Het christelijk geloof heeft apologeten nodig'. Dat klinkt paradoxaal, maar ik denk dat het waar is. Dan worden de evangelischen herhaaldelijk neergezet als de postmoderne christenen bij uitstek. Dit vanwege de nadruk op het individu en zijn geloofsbeleving. Ook dit lijkt me eenzijdig. Juist het evangelische christendom heeft ook een sterke rationale trek. Alleen al de verkoopcijfers van het boek *Moderne wetenschap in de Bijbel* van Ben Hobrink bewijzen dat. En evangelischen individualistisch? Niet minder dan onder gereformeerden leeft onder evangelischen een diep verlangen het geheel van de samenleving met het evangelie te bereiken en te vernieuwen: 'Kom Jezus, kom, vul dit land met Uw heerlijkheid.' Ten slotte nog één kanttekening. Het valt me op hoe weinig Bijbels-exegetische verantwoording er te vinden is in deze op het Sola Scriptura gebaseerde bundel. En de lijnen die vanuit de Bijbel getrokken worden zijn weinig specifiek en tamelijk algemeen. Een gerichte studie naar de wijze waarop in de Bijbel een cultuur – welke cultuur dan ook – gebruikt wordt als voertuig voor Gods openbaring, zou de betekenis van dit boek nog vergroot hebben.

En deel van de Melkweg, zoals gefotografeerd door de Hubble-telescoop.

FOTO AP/NASA

Terug naar platland. Zoeken naar de antwoorden op grote vragen

Eric Middleton. Uitg. Boekencentrum, Zoetermeer 2009. 203 blz. € 16,90

DOOR TIM VREUGDENHIL

Enige tijd geleden raakte ik in gesprek met twee natuurkundeleraren die aangeven regelmatig met gekromde tenen in de kerk te zitten als de predikant zich begaf op het terrein van de schepping. Soms hoorden zij vanaf de kansel vertellen hoe de werkelijkheid in elkaar zit op een manier waarvoor hun leerlingen een dikke onvoldoende zouden krijgen.

De vraag is of je dat predikanten kwalijk kunt nemen. Genesis spreekt van Gods stem en handen en gaat niet over quarks, snaren en zwarte gaten. Ondertussen zijn dat wel de standaardonderdelen van de moderne fysica. Ook de fysica hanteert een wereldbeeld en dat is duizelingwekkend anders dan wat de theologie ter sprake brengt. Je kunt natuurlijk zwijgen over zaken waar je geen verstand van hebt. Zo los ik het op. In negen jaar predikantschap heb ik me in preken of lezingen nooit uitgelaten over hoe de fysieke werkelijkheid in elkaar zit. Ik leg Bijbelteksten uit en roep zo nu en dan dat de Bijbel geen wetenschappelijk handboek is. Daarmee voorkom je uitgliders.

Maar ondertussen doe ik zo wel mee aan de dubbele boekhouding die onze cultuur typeert: dat religie over iets heel anders zou gaan dan natuurkunde. Steeds meer mensen accepteren deze scheiding niet langer en onder hen bepaald niet alleen christenen. De cardioloog Pim van Lommel (*Eindeloos bewustzijn*) is een goed voorbeeld. Veel exacte wetenschappers noemen zich geen atheïst maar eerder ietsist. Ze denken na over het geheim achter wiskundige formules en gebruiken soms poëtische of religieuze taal. Zelfs een militante atheïst als Dawkins spreekt af en toe zijn verwondering uit, al noemt hij dat niet religieus. Zoals ook Immanuel Kant door een gevoel van ontzag werd bevangen als hij naar de sterrenhemel boven hem keek.

Zes dimensies

Het boek van Eric Middleton is geschreven voor predikanten, leraren natuurkunde en ieder die geïnteresseerd is in vragen rond geloof en wetenschap zonder op (een van) beide terreinen expert te zijn. Een groepje studenten gaat met hun docent op zoek naar een 'theorie van alles' (die term heeft een natuurkundige oorsprong en werd gangbaar door Stephen Hawking) en steeds vormt een goede vraag de aanleiding voor een kort antwoord met hoge informatiedichtheid. Vertrekpunt is de stand van zaken in de moderne natuurwetenschap. Wie op school natuurkunde heeft gehad, zal zich het probleem van 'golven versus deeltjes' herinneren. Sinds de jaren negentig van de 20e eeuw lossen natuurkundigen dat op door over snaren te spreken. De snaartheorie is een soort 'theorie van alles', een poging om de vier fundamentele krachten in de natuurkunde (zwaartekracht, sterke en zwakke kernkracht en elektromagnetische kracht) in één theorie te vatten. Omdat deze elkaar lijken te weerspreken, konden ze lange tijd niet gecombineerd worden. Vanuit de wis- kunde voegt men tegenwoordig zes dimensies toe aan de ons bekende vier (de drie dimensies van ruimte plus de tijd). In dat licht zou onze vierdimensionale werkelijkheid een heel platte benadering vormen van een veel rijkere realiteit.

Goede vragen

Maar hoe moeten we ons een werkelijkheid van tien of meer (voor sommigen is tien een maximum, voor ande-

ren niet) dimensies voorstellen? Op dat punt komt het boek op stoom. Middleton laat zich inspireren door het in 1884 verschenen boek *Flatland. A Romance of Many Dimensions* van de Engelse leraar Edwin Abbott. Dit boek wordt nog altijd herdrukt en is met name onder exacte wetenschappers populair. De roman gaat over een wereld met slechts twee dimensies: platland. De platlanders krijgen op een dag bezoek van een bol (die dus driedimensionaal bestaat) die als platte cirkel verschijnt om contact met hen te maken en hen uit te dagen in meer dan twee dimensies te denken. Abbott doet daarmee iets soortgelijks als Plato met zijn allegorie van de grot.

Wat Middleton aan de benadering van Abbott toevoegt, is dat hij verbinding zoekt met de kern van het christelijk geloof. Een voor mensen onzichtbare God manifesteert zich binnen de dimensies die zij kennen om contact met hen te leggen en hun idee over de werkelijkheid te verruimen. Middleton denkt op dit thema door en zoekt steeds naar een verbinding tussen harde en zachte wetenschap. Liever dan van alles te poneren hanteert hij de socratische methode. Hij stelt goede vragen en rekent de gevolgen van bepaalde standpunten inzichtelijk door. In het slothoofdstuk lijkt hij hier en daar toch wat verder te gaan en daar noemt hij zijn benadering 'profetisch' en 'holistisch'. Misschien wil de auteur daarmee zelf iets zeggen als: pas op, grensovergang.

Van andere orde

Middleton gaat ervan uit dat de aarde ongeveer 4,5 miljard jaar geleden is ontstaan. Hij kan zich voorstellen dat God (die uiteindelijk achter alle evolutie zit) ergens in de evolutionaire keten 'zijn geest in een schepel heeft gelegd', zoals Genesis beschrijft. De Adam van Genesis zou wel eens een neolithische boer van pakweg 10.000 jaar geleden geweest kunnen zijn. Middleton is wetenschapper genoeg om niet verder te willen gaan dan de status van 'theorie'. Wel voert hij een pleidooi om niet te vervallen in twee veelgemaakte fouten: natuurwetenschap en scheppingsverhaal tegen elkaar uit te spelen of al te snel te willen harmoniseren (van het creationisme moet hij om die laatste reden niet veel hebben). Middleton is natuurkundige, filosoof en psycholoog. Voor de meerdere dimensies in de Bijbel heeft hij in dit boek minder aandacht. Hij hanteert een eenvoudig evangelicaal paradigma. De schepping, het leven van Jezus en de rol van de heilige Geest blijven tamelijk 'plat' in vergelijking tot wat 20e eeuwse dogmatici als Rahner en Pannenberg hebben geschreven – in zorgvuldig gesprek met de exacte wetenschappen. Ook het hoofdstuk over 'het probleem van het kwaad' is bepaald niet sterk. Lastig vind ik ook dat de wiskundige dimensies bij Middleton soms toch 'dingen op zich' worden. Voor wat Middleton als christen gelooft, lijkt het mij genoeg om van God te zeggen dat Hij (behalve actief in onze wereld) 'van een andere orde' is. Om serieus de mogelijkheden van een meerdimensionale fysieke werkelijkheid te verkennen, is een scherperzinniger theoloog of theologie nodig. Maar het is Middleton's verdienste dat ik het belang daarvan nu meer inziet.

Ik kan het boek zeer aanbevelen. Het daagt een ieder met gezond verstand uit om zelf te antwoorden op grote vragen waar mensen steeds weer tegenaan lopen. Exacte wetenschappen en religieuze tradities zullen elkaar in de 21e eeuw – in de westerse traditie voor het eerst sinds eeuwen! – geregeld tegenkomen, conflicterend of samen zoekend. Paulus zei tweeduizend jaar geleden al kortweg dat de werkelijkheid Christus is. Na te denken over wat dat betekent, blijft een spannende bezigheid.

Egypte en de God van Israël

The Stele of YHWH in Egypt. The Prophecies of Isaiah 18-20 concerning Egypt and Kush

Csaba Balogh. Dissertatie Theol. Universiteit Kampen 2009. 480 blz. Een handelseditie is in voorbereiding.

DOOR JAAP DEKKER

Het boek Jesaja blijft een onuitputtelijke bron van studie. De fascinerende inhoud en Bijbels-theologische impact van dit boek dagen steeds weer nieuwe Bijbelgeleerden uit om er studie van te maken. Zo ook de uit Cluj in Roemenië afkomstige Csaba Balogh. Hij heeft zich een aantal jaren uitvoerig beziggehouden met Jesaja's profetieën over de volken (Jesaja 13-23). Daarbij spitste hij zich toe op die over Egypte en Nubië (Jesaja 18-20). In september 2009 resulteerde dat in het behalen van de doctorstitel aan de Theologische Universiteit van Kampen (Broederweg). De couleur locale van Kampen tekent zich vooral in het eerste hoofdstuk af. Daar situeert Balogh zijn studie binnen het onderzoeksprogramma van de gezamenlijke vakgroep Bijbelwetenschappen van Kampen en Apeldoorn. Dit programma richt zich op de relatie tussen geschiedenis en openbaring. Tegenover een literair en sec op de eindvorm georiënteerde Bijbelwetenschap, die hij wat prikkelend als 'meer kunst dan wetenschap' typeert, komt Balogh op voor het blijvend belang van een historische vraagstelling. In dit verband geeft hij ook een uitvoerige verantwoording van zijn visie op het auteurschap van het boek Jesaja.

Omdat het in de Bijbelwetenschap al lang gemeengoed is en ook Balogh het standpunt deelt, dat het boek Jesaja een samengesteld literair geheel vormt en niet in z'n geheel aan de profeet Jesaja zelf kan worden toege-

schreven, zal deze verantwoording vooral voor de eigen Kamper achterban zijn geschreven. Daar is natuurlijk niets mis mee. Het helpt om theologie en kerk op elkaar betrokken te houden. Terecht benadrukt Balogh dat het gezag van een Bijbeltekst niet van de menselijke auteur afhangt, maar met de tekst zelf verbonden is. Hij maakt daarom vrijmoedig en tegelijk ook kritisch gebruik van de resultaten van het historisch-kritisch Bijbelonderzoek.

Volkenprofetieën

Centraal in deze studie staat de hypothese dat de verzameling volkenprofetieën in het boek Jesaja als een soort stèle van de HEER (in het vervolg: JHWH) is bedoeld. Een stèle is een opgerichte steen die koningen in de oudheid op allerlei plaatsen in hun rijk achterlieten om daarmee hun macht te proclameren. Zo'n stèle bevat vaak een afbeelding van de koning en een beschrijving van zijn overwinning. Balogh veronderstelt nu dat Jesaja's volkenprofetieën een bewuste nadenke boodschap zijn van de Assyrische overwinningssstèle. Op een soortgelijke manier proclameren deze profetieën de reikwijdte van Gods heerschappij. Balogh komt op deze gedachte vanuit Jes. 19,19 waar sprake is van de op-richting van een altaar in een stèle voor JHWH in Egypte. Jesaja 18-20 gebruikt ook allerlei motieven die aan de Assyrische stèle-literatuur zijn ontleend. Hoewel de vraag rijst of Balogh deze vergelijking vanuit een begriprijke Entdeckersvreude niet te ver doorvoert, draagt hij heel wat materiaal aan om zijn hypothese kracht bij te zetten. De tekstuitleg die Balogh biedt, kenmerkt zich door een zorgvuldige afweging van allerlei interpretatiemogelijkheden en een grote mate van zelfstandigheid. Hij gaat kritisch om

met de gangbare oordelen over de literaire samenhang en datering van Jesaja 18-20. Meer dan eens was ik verrast over de waardevolle waarnemingen die Balogh met betrekking tot deze hoofdstukken doet. Wanneer hij andere Jesaja-teksten bespreekt, is hij sneller in de literair-kritische oordelen die hij uitspreekt. Vaak wekt hij daarbij de indruk wel heel veel te weten over het ontstaansproces van deze teksten, terwijl het per definitie om subjectieve reconstructies gaat. Her en der heb ik daar in de kantlijn wel wat vraagtekens bij geplaatst. Het is niet zinvol om de uitleg die Balogh van Jes. 18-20 geeft hier in detail te bespreken. Daarvoor is zijn boek te specialistisch. Op een belangrijk onderdeel weert Balogh mij echter nog niet te overtuigen. Dit betreft zijn uitleg van de slotverzen van Jesaja 19, die een scharnierpunt vormen in zijn hypothese. Volgens de traditionele uitleg wordt in deze verzen een weids perspectief geboden: Egypte en Assyrië zullen samen JHWH dienen (vers 23). Balogh betoogt echter dat hier de historische situatie van de 7e eeuw voor Christus wordt beschreven, waarin de Egyptenaren de Assyriërs moesten dienen. Indirect zou Jesaja 19 deze onderwerping aan Assyrië echter duiden als een dienen van JHWH, omdat Assyrië als een instrument in Gods hand gezien moest worden.

Ook het in vers 19 genoemde altaar en de daar genoemde stèle zijn in de historische situatie van dat moment dan primair Assyrische objecten, die volgens Balogh indirect als aanduiding van het machtsgebied van JHWH fungeren. Deze originele exegese komt op mij nog niet meteen overtuigend over. Zelf wijst Balogh er terecht op dat de toekomst van Egypte in vers 20 getekend wordt naar analogie van Israël's eigen bevrijdingsgeschiedenis.

Maar is het dan aannemelijk dat deze bevrijding de gestalte zou krijgen van een onderwerping aan Assyrië en dat er slechts een indirecte relatie tot JHWH in het vooruitzicht wordt gesteld? Wringt dat niet met de manier waarop vers 21 de relatie tussen Egypte en JHWH aanduidt als een wederzijds kennen van elkaar? Wijzen ook de namen die Egypte en Assyrië in vers 25 krijgen toebedeeld ('mijn volk', 'werk van mijn handen') niet op een meer directe relatie tussen deze volken en Israël's God? Balogh's veronderstelling dat de in vers 20 aangekondigde bevrijder de Assyrische koning zou zijn, steunt volledig op de beeldvorming die de Assyrische overheersers zelf graag propageerden. Egypte zelf heeft deze overheersing anders beleefd. Balogh beroept zich erop dat Assyrië elders wel als Gods instrument wordt aangeduid, maar steevast is Assyrië dan toch het instrument van Gods toorn (Jes. 10,5-15; vgl. 19,4). Bij mijn weten wordt dit concept in het boek Jesaja nergens met een vorm van bevrijding geassocieerd. In het tweede deel van Jesaja wordt het optreden van Kores wel als een door God gegeven bevrijding verkondigd. Assyrië is een ander verhaal. Nergens krijgt het dienen van Assyrië een positieve duiding. Het gaat mij dan ook wat ver om Assyrië voor te stellen als een natie onder Gods bescherming en zelfs als knecht van JHWH.

Aangepast

Taalkundig heeft Balogh overigens wel een punt, wanneer hij erop wijst dat de naam van JHWH in vers 23 niet expliciet genoemd wordt (vgl. NBG-vertaling). Ook is het woord dat dit vers voor 'dienen' gebruikt op zichzelf geen specifiek cultische term. Het slot van dit vers laat zich dan ook goed vertalen als 'Egypte zal Assyrië dienen'. De vraag is echter of de con-

text zich toch niet meer tegen deze vertaling verzet dan Balogh denkt. In vers 21 wordt hetzelfde werkwoord 'dienen' al wel gebruikt in relatie tot het brengen van offers. In die betekenis komt het ook in Israël's eigen bevrijdingsverhaal van de uittocht voor. Vanuit deze samenhang kan ook het woordgebruik van vers 23 goed verklaard worden en blijft de traditionele vertaling en uitleg heel verdeelbaar. Ter onderbouwing van zijn onconventionele vertaling beroept Balogh zich mede op de Septuaginta (Griekse vertaling) en de Targum (Aramese vertaling) die zijn vertaling ondersteunen. Maar dat is een minder sterk argument dan het lijkt. In vers 25 hebben deze oude vertalingen de tekst namelijk met opzet gewijzigd, zodat er enkel maar van een relatie tussen JHWH en Israël gesproken zou worden. Terwijl de Hebreeuwse tekst Egypte en Assyrië een plaats naast Israël geeft als Gods volk resp. het werk van Gods handen, hebben deze oude vertalingen dit perspectief blijkbaar niet aangekend en de tekst aan hun eigen verstaanskader aangepast: 'Gezegend is mijn volk dat in Egypte en onder de Assyriërs woont...' (Septuaginta) en 'Gezegend is mijn volk dat ik uit Egypte heb geleid...' (Targum). Theologisch komt de optie dat Egypte en Assyrië JHWH samen dienen dan waarschijnlijk evenmin in beeld... Hoewel mijn kritiek een kernpunt van zijn hypothese raakt, heeft Balogh wat mij betreft een lofwaardig proefschrift geschreven. Het biedt soms verrassende inzichten en prikkelend ook regelmatig tot tegenspraak. Daarmee levert deze gedegen studie een welkome bijdrage aan het huidige Jesaja-onderzoek.

Dr. Jaap Dekker is docent Bijbelvakken aan de Nederlands Gereformeerde Predikantenopleiding.